

УДК 76.038.6+75.051]:7.071.1(477.54)»195/200»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-2-13>

Ірина СОРОКОПУД,
orcid.org/0000-0003-2781-2263
аспірантка кафедри аудіовізуального мистецтва
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) iren-sorokopud@ukr.net

ПОСТМОДЕРНОВА СТАНКОВА ГРАФІКА ХАРКОВА НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ВІДОМИХ ХАРКІВСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Встановлено, що станкова графіка у Харкові (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) продовжувала свій розвиток. Проаналізовано процеси розвитку постмодерної стилістики у регіональному графічному мистецтві Харкова.

Виявлено, що багато художників працювали у нео – авангардному напрямі, продовжуючи відобразити сучасні тенденції в мистецтві.

Підтверджено, що харківські митці створювали твори, які привертали увагу своєю художньою якістю, самобутністю і оригінальністю. Місце, де на вул. Пушкінській мали майстерні декілька поколінь художників: Г. Зіньковський,

В. Куликов, П. Маков та інші (починаючи з 1970-х) стало одним із найважливіших осередків художнього життя Харкова.

У Харкові у кінці 1980-х – початку 1990-х років відбувся період змін не лише політичних. Доведено, що у Харкові відбувся процес інституціалізації мистецтва. Вплив Харківської організації Національної Спілки художників України в цей час помітно зменшується.

Висвітлено, що у Харкові виникають перші галереї та нові сучасні художні об'єднання. Наприклад, угруповання «Лабораторія» було пов'язано із Національною Спілкою художників України (як і більшість перших об'єднань).

Виявлено, що у Харкові Будинок архітекторів, Будинок учених, Інститут метрології, Літературний музей, ряд бібліотек стають неформальними виставковими просторами, у місці виникає низка неформальних галерей-лабораторій.

Доведено, що епіцентр розвитку авангардних пошуків був саме у Харкові.

Розглянуто художню діяльність відомих харківських представників нео – авангардного графічного мистецтва: Б. Косарева, Г. Бондаренко, В. Куликова, Б. Михайлова, І. Яхіна, Г. Зіньковського, П. Макова та інших.

Стаття адресована студентам та аспірантам, митцям та мистецтвознавцям, яких цікавить графічне постмодернове мистецтво м. Харкова.

Ключові слова: станкова графіка, графічні твори, постмодернове мистецтво.

Irina SOROKOPUD,
orcid.org/0000-0003-2781-2263
Graduate student at the Department of Audiovisual Arts
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) iren-sorokopud@ukr.net

POSTMODERN MACHINE GRAPHICS OF KHARKIV BASED ON THE WORK OF FAMOUS KHARKIV ARTISTS (THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)

It has been established that easel graphics in Kharkiv (second half of the 20th century – beginning of the 21st century) continued its development. The processes of development of postmodern stylistics in the regional graphic art of Kharkiv are analyzed.

It was revealed that many artists worked in the neo-avant-garde direction, continuing to reflect modern trends in art.

It has been confirmed that Kharkiv artists created works that attracted attention for their artistic quality and originality. The place where on the street several generations of artists had workshops in Pushkinska: H. Zinkovskiy, V. Kulikov, P. Makov and others (starting from the 1970s) became one of the most important centers of artistic life in Kharkiv.

In Kharkiv in the late 1980s and early 1990s, a period of not only political changes took place. It is proved that the process of institutionalization of art took place in Kharkiv. The influence of the Kharkiv organization of the National Union of Artists of Ukraine is noticeably decreasing at this time.

It is highlighted that the first galleries and new modern art associations are emerging in Kharkiv. For example, the group «Laboratory» was associated with the National Union of Artists of Ukraine (like most of the first associations).

It was revealed that in Kharkiv the House of Architects, the House of Scientists, the Institute of Metrology, the Literary Museum, a number of libraries are becoming informal exhibition spaces, and a number of informal galleries-laboratories are emerging in the place.

It has been proven that the epicenter of the development of avant-garde research was precisely in Kharkiv.

The artistic activity of famous Kharkov representatives of neo-avant-garde graphic art: B. Kosarev, G. Bondarenko, V. Kulikov, B. Mykhaylov, I. Yakhin, G. Zinkovsky, P. Makov and others is considered.

The article is addressed to students and post-graduate students, artists and art critics who are interested in graphic postmodern art of Kharkiv.

Key words: easel graphics, graphic works, postmodern art.

Постановка проблеми. Зацікавленість українською постмодерною графікою виникла досить недавно, а постмодерна графіка Харкова й досі лишається малорозкритою та маловивченою темою.

Отже, постає завдання висвітлити становлення та розвиток постмодерної станкової графіки Харкова та проаналізувати творчу діяльність відомих харківських художників – графіків.

Аналіз досліджень. На відміну від колишнього неприйняття чи практики випадкових контактів з масовою культурою мистецтво поставангарда активно вступає в неї, іронічно її переосмислюючи і даючи їй випереджальні завдання в сфері графіки, живопису, моди, музики, архітектури, тощо. Так складається єдине, пульсуюче художнє середовище, де колишні поняття «елітарного» і «масового» утрачають усякий зміст. Потужним впливом філософії структуралізму відзначені новації постмодернізму (Ж. Бодрийяр, Р. Барт, Ж. Делез, Ж. Деррида, Ю. Кристева, М. Фуко, філософська спадщина М. М. Бахтина й ін.); тепер навряд чи не самою впливовою формою літературного листа стає критичний угляд.

Семіотичні ідеї у другій половині ХХ ст. будуть розвинуті у численних концепціях, у тому числі К. Леві-Строса, Ц. Тодорова, Ю. Лотмана та інших. У герменевтичному контексті звертається до поняття символу П. Рікер, надаючи йому наступні характеристики: «це знак, і, як будь-який знак, він відповідає якійсь речі, але разом із тим націлений за її межі. Однак не будь-який знак є символом, символ містить у собі подвійну інтенціональність».

На думку Бичкова, авангард, хоча і несвідомо, відродив «багато тенденцій розуміння мистецтва, характерних для середньовічних іконошанувальників. Це стосується насамперед сутнісних проблем мистецтва. Ікона софійна, тобто представляє нам лики, візуальні позачасові ідеї буття, й духовна – є потужним провідником віруючого у духовний світ. Приблизно так розумів своє мистецтво великий теоретик авангарду Малевич».

Українська ситуація відповідає постмодерністському намагання подолати значення тотальної історії та етнології, долання опозиції центр – периферія. Україна завжди була сукупністю культурних центрів, а не провінцій, Слобідська Україна завжди була одним з таких центрів, це не тільки хрестоматійне підкреслення того, що Харків був першою столицею Радянської України, скільки дійсне значення Слобожанського регіону в культурному розвитку України, а значить і Європи (Титар, 2016: 117).

Розвиваючи творення концепцій інноваційної культури, В. Балабанов під останньою розуміє «особливу форму загальнолюдської культури, який є новою історичною реальністю, ця реальність постає як наслідок прагнення суспільства до самооновлення; інноваційна культура є передумовою якісних змін життєдіяльності людей, вона нині може претендувати на роль найважливішого соціально – психологічного фактора суспільного розвитку» враховано прагнення людини й суспільства до духовного самооновлення, без чого інновація не може існувати, а також наголошено на якісному характері змін, спричинених інноваційним розвитком. Отже, кількість, сформована традицією, переходить у якість, генеровану інновацією. Зрештою, оскільки в основі мистецтва – явище прекрасного, слід згадати і про точку зору.

О. Старовойт, котра вважає, що «нагальною щодо існування творчої особистості у інноваційній культурі є так звана «естетична проблема». Людина – єдина істота на Землі, здатна відтворити предметні форми буття за законами краси. Бути людиною – означає діяти за законами краси.

Інновацію у мистецтві можна розглядати як результат творчого процесу та як процес впровадження нововведень (Бистрякова, 2017: 193).

Насамперед про недостатнє вивчення постмодернізму свідчать концептуальні розходження в тлумаченні цього явища, а також відсутність ustalених підходів та його неоднозначність. На сьогодні існує дуже широкий спектр думок, навіть

стосовно того, що можна вважати найхарактернішими ознаками постмодернізму.

Мета статті:

1. Проаналізувати постмодерністські тенденції у станковому графічному мистецтві Харкова.
2. Виставкова діяльність у Харкові.
3. Метою статті є аналіз художньої діяльності відомих представників постмодернового графічного мистецтва м. Харкова.

Виклад основного матеріалу. Харків завжди славився своєю культурою і мистецтвом. У цьому місті було створено безліч шедеврів, які стали визначними пам'ятками світової культури. Одним із видів зображального мистецтва, яке розвивалося у Харкові, є станкова графіка.

Перші згадки про станкову графіку в Харкові з'явилися на початку ХХ століття. В місті було відкрито першу художню студію, де вивчалися основи графіки. У подальшому цей напрям потужно розвивався, в Харкові стали працювати відомі художники, які створювали неповторні твори.

Протягом всієї історії станкової графіки в Харкові були створені безліч робіт, які здивували своєю технікою і талантом. В Харкові у сучасний час станкова графіка продовжує розвиватися. Багато молодих художників вивчають цей вид мистецтва і створюють нові твори, які вражають своєю оригінальністю та майстерністю. Отже, станкова графіка є важливим напрямом мистецтва Харкова, який має довгу історію і продовжує розвиватися в сучасному світі.

Звертаючись до аналізу харківської артсцени та її мистецьких інституцій періоду фокусу нашого дослідження – останнього десятиліття ХХ й перших двох ХХІ ст., варто зазначити ті мистецькі здобутки, що вплинули на формування ідентичності Харкова як мистецького осередку. Саме тут був епіцентр розвитку авангардних пошуків, що суттєво виокремлювало Харків серед інших міст України («піонер українського дизайну» В. Єрмілов, Г. Бондаренко, Б. Косарев), – перша половина ХХ ст., покоління їхніх учнів (В. Бахчанян, О. Щеглов, В. Куликов, письменник Е. Лимонов та інші) – період 1960-х і 1970-х рр., безумовно, школа гостросоціальної фотографії у період від середини 1960-х рр., про яку знають далеко за межами України, члени харківського фотоклубу, художники андеграунду, чия творчість «виступила містком між авангардом першої третини ХХ ст. та творчістю митців нових генерацій» – «літерівці», В. Бондар та інші у другу половину 1980-х – 1990-ті рр. Таким чином, сильна школа архітектури, дизайну, графіки, згодом фотографії

була тим корінням, з якого проросли паростки постмодерного, актуального мистецтва останніх десятиліть (Луговська, 2022: 88).

Кінець 1980-х – початок 1990-х рр. був періодом змін не лише політичних. У цей час у Харкові, як і у всіх великих містах України, відбувався процес інституціалізації мистецтва. Харківська організація Національної спілки художників України (ХО НСХУ) існує й надалі, проте її вплив помітно зменшується, виникають нові художні об'єднання, перші кооперативи та галереї. Більшість перших об'єднань були пов'язані саме зі Спілкою художників (приміром, угруповання «Лабораторія», що виникло у 1984 р., – В. Голенищев, О. Шило, О. Лисенко та О. Юхтман); у середовищі Молодіжної секції СХ: «NeoNeon» (І. Паньок, І. Легуцький, М. Куземинський, В. Смахтін, Є. Рудницький, Ю. Горбунов та ін.), «Кут» (В. Носань, С. Узкіх, В. Бабанін), утворене 1988 р. експериментальне творче об'єднання «Літера А» (його головним ідеологом був А. Пічахчі, а в різний час до нього входили, зокрема, В. Куликов, О. Єсюнін, А. Гладкий, С. Братков, О. Борисов та інші). Молодіжна філія ХО НСХУ у 1990-ті рр. була чи не єдиною офіційною організацією художньої молоді в Харкові. Варто зазначити, що від 1987 р. ХО НСХУ керував В. Сидоренко, що сприяло розвитку багатьох процесів. Так, наприкінці 1980-х рр. до Спілки художників було запрошено багато молодих митців, що значно поживило життя організації. Зокрема відбулися молодіжна виставка (без журі) та молодіжна виставка у Палаці студентів ХПІ (обидві 1987 р.). Упродовж зазначеного періоду в Харкові виникає й низка інших художніх об'єднань – зокрема «Слобожанське буриме», «Арт-Бат», «Оксюморон» (до якого, серед інших, входили М. Єлизев, А. Литвинов, Т. та О. Вакулєнки), «Арт-ательє» (О. Верещагін, А. Ларіонов, А. Гостєв, А. Кузьменко, М. Мартиненко, І. Оленіна), «Колір мистецтва», «Істинні художники» тощо.

У 1994 р. виникає «Група швидкого реагування» (колишній «Держпром»), до неї увійшли деякі художники з групи «Время», зокрема Б. Михайлов та С. Солонський. У центрі їхньої уваги була документальна та постановочна фотографія. Проекти групи часто мали формат провокаційних акцій. Не менш сильними, аніж фотографічна традиція, в Харкові є традиції графіки. Класиками останніх десятиліть стали такі митці графічного жанру, як В. Куликов, П. Маков, Н. Мироненко та О. Кудінова. Інтерес до цього виду мистецтва в Харкові ілюструє, зокрема, факт створення у 1988 р. триєнале графіки й естампу «4-й Блок» – такий захід

проводять і понині. У перебігу цієї події поєднаними виявляються зусилля графіків і дизайнерів міста (Луговська, 2022: 89).

Критики 1970-х – 1980-х років поділили сучасність на авангард та кітч масової культури, критики 1990-х – 2000-х років намагаються говорити про сучасність як про поєднання модерну, постмодерну та подоланого модерну, з нашої точки зору поняття «сучасний» пов'язане з цілеспрямованістю історії та розумінням прогресу, концепції, що позбавлені телеологічності та кумулятивності, уникають поняття модерну та сучасності. Головний злам, який відбувається з культурною ідентичністю у мистецтві модерну, – це перехід до міської ідентичності. Модерна ідентичність переважно міська, це урбанізована ідентичність, ідентичність «маленької людини» великого міста (Титар Олена Володимирівна, 2016: 102).

Процеси, що супроводжували розвиток мистецтва в Харкові 1990-х рр., були більшою або меншою мірою характерні для всієї України. З'являється свобода висловлювання, зникають контроль і тиск з боку держави, все слабшою стає наявна система цензури, що сприяє появі виставок, які проводяться без узгодження з керівництвом ХО НСХУ, освоюються нові технічні можливості, виникають численні ініціативи, нові об'єднання, з'являється можливість їздити за кордон, бачити, як розвивається там художній процес, іде зародження артринку й відбувається поступова комерціалізація мистецтва (Луговська, 2022: 89).

Важливим в Харкові починаючи з 1970-х є «Подводная лодка» (на вул. Пушкінській) – місце, де мали майстерні декілька поколінь художників (зокрема В. Куліков, П. Маков, С. Братков, Б. Михайлов, Г. Зіньковський та інші). Це було місце зустрічей, спілкування та експериментів. Зазначені вище умови прискорюють виникнення й розвиток інституцій нового типу. З'являються салони-галереї (приміром, «Смальта», «Вернісаж»), і це явище сприяє розвитку локального артринку. Спершу діяльність цих інституцій є спрямованою головним чином на просування й презентацію художників, а не на продаж їхніх робіт. Окрім того, функціонують неформальні виставкові простори, серед яких Літературний музей, Інститут метрології, Будинки архітекторів, Будинки учених, ряд бібліотек та низка інших осередків. Від середини 1990-х рр. і далі упродовж цього десятиліття в Харкові виникає низка неформальних галерей-лабораторій, які «за духом» були близькі популярним на той час київським мистецьким сквотам, вони також наслідували тра-

диції харківського нонконформізму, акціонізму та «квартирників» з періодичними виставками-акціями». Серед них, зокрема, були «Up/ Down» (1993–1997) та «НаПротив» (1997–2000).

Галерея «НаПротив» була відкрита у 1997 р. і знаходилась у просторі колишнього бомбосховища. До кола художників галереї належали, зокрема, С. Звольський, В. Шумська, В. Юрашко. Простором для експериментів у Харкові також стала галерея «Палітра», заснована А. Авдєнком при фотолабораторії (існувала до 2005 р.). Більшість представлених у ній проєктів були створені фотохудожниками – цей простір став своєрідною платформою для харківських фотографів. Тут відбувся проєкт «Арт Акт» групи «Літера А» та багато інших. Однією з перших приватних галерей у Харкові стала галерея-салон «Вернісаж» (1990). Це була перша спроба створити майданчик за західним зразком як за принципами роботи, так і за візуальним вирішенням внутрішнього простору. У її фокусі опинилось образотворче та декоративно – ужиткове мистецтво саме Харкова. Очолювала осередок Т. Тумасян, яка згодом стала беззмінним директором Муніципальної галереї. Відбувалося поступове формування власної колекції. За роки існування (1990–1996) інституція брала участь у міжнародних київських художніх ярмарках (1994–1995), у міжнародній трієнале екоплакату «4 й Блок», представляла власні проєкти у різних містах України та в інших країнах (Португалії, Іспанії, Франції, Німеччині). Артінституцією, що найдовше працює з сучасним мистецтвом у Харкові (близько 25 років), є Муніципальна галерея, або МГ (офіційна назва – Харківська міська художня галерея) (Луговська, 2022: 90).

Відмітною рисою художнього процесу 2000-х рр. у Харкові стало подолання творчої ізоляції, спровокованої інституціональною та економічною стагнацією «перехідного» часу. Участь представників харківського творчого середовища на Венеційській бієнале стала важливим досягненням сучасного мистецтва: А. Волокітіна, Гамлета (А. Зіньківського, С. Браткова, Б. Михайлова, М. Рідного), В. Сидоренка. Студентська молодь бере активну участь у фестивалях та конкурсах за кордоном. Уперше в історії суверенної України харківська школа дизайну репрезентує себе за кордоном («Водопарад», Ессен, 2004). Обмін виставками та майстер-класами з країнами ЄС поступово стає щорічною практикою. Сприяли цьому процесу й різноманітні благодійні програми, зокрема, стипендіальна програма з мистецтва «Гауде Полонія», гранти та премії фондів

ім. Дж. Сороса, В. Пінчука, «Ейдос» та ін. (Усенко, 2015: 13, 14).

У фокусі галереї завжди було сучасне, актуальне мистецтво. Разом з тим представлялися й проекти, що за своєю суттю є дослідженнями творчості того чи іншого харківського художника-класика, – адже галерея бере участь у програмі «Наша спадщина», покликаний заново відкривати імена харківських митців ХХ ст., іноді несправедливо забутих. Такі виставки були присвячені творчості В. Бахчаняна, В. Куликова та інших діячів мистецтва. О. Коваль, звертаючись до діяльності Муніципальної галереї і мистецького середовища, центром якого вона стала, вдається до терміна «серіальність». Дослідник говорить про структуру проектів галереї, «її внутрішню граматику», де застосовується принцип процесуальної арт – події. Першим проектом, яким відкрився виставковий простір, були «Хроніки Арта. Харків. 80–90-ті роки», що спершу був показаний у Києві спільно з галереєю «Вернісаж» (ХО НСХУ, жовтень 1996). Серед наступних перших проектів був, зокрема, виставковий марафон, що складався з п'яти персональних виставок-блоків, – він мав назву «Художники групи “Літера А”» (лютий – березень 1998). Група «Літера А» виникла 1988 р., а у 1990 р. офіційно оформилася при Спільноті художників України. Двічі галерея була лауреатом міжнародних артфестивалів (Київ, 1997, 1998), брала участь у всесвітньому форумі «Експо 2000» (Німеччина) (Луговська, 2022: 91).

На початку нового століття за ініціативою телеканалу «Інтер», Асоціації артгалерей України та Асоціації діячів сучасного мистецтва по всій країні пройшов фестиваль «Культурні герої» (2002), що об'єднав художників, музикантів, літераторів і театралів. У Харкові серед його організаторів були, зокрема, галерея «Палітра» та Муніципальна галерея. Образотворче мистецтво було представлено двадцять одним проектом, які були показані протягом трьох днів і включали відео, фотографію, живопис, графіку, скульптуру, інсталяцію та інші жанри. Доповненням виступали проекти Павла Макова, Віталія Куликова та Олександра Рідного. Одним зі знакових проектів інституції, її візитівкою, є фестиваль «NonStopMedia», що системно підтримує молодих художників (віком до 30 років). Він виник у 2003 р. (ще до появи подібних конкурсів-фестивалів – МУХі, PinchukArtCentre Prize та інших), а з 2004 р. перейшов у формат бієнале. З часом усе більше уваги приділялося не лише виставковим проектам, але й освітній складовій. З'явилася паралельна програма – її елементами є масштабна

теоретична платформа, майстер-класи, спецпроекти, кіно, музичні й театральні події. Щоразу основу фестивалю складала виставка проектів – лауреатів конкурсу, яка проходила в різних локаціях, від галерей до торговельних центрів.

Яскравим проектом-дослідженням був «Місто Ха: Харків авангардний». Цей підготовлений харківською Муніципальною галереєю проект (Луговська, 2022: 91) був показаний у Києві в НХМУ (грудень 2017 – лютий 2018). Зусиллями його кураторів, Т. Тумасян і С. Браткова, вдалося забезпечити представленість одразу кількох поколінь харківських художників (А. Клейтман, І. Світличний, В. Кохан, Г. Зіньковський, А. Волокітін, Р. Мінін – молоді художники; П. Маков, Б. Михайлов, В. Куликов, А. Пічачкі та інші митці).

Найбільшою на сьогодні артінституцією в Харкові (два поверхи загальною площею 1500 м²), котра працює з сучасним мистецтвом, є Єрмілов Центр. Це – перший у місті центр сучасного мистецтва. Названо його на честь відомого харківського художника авангарду – Василя Єрмілова (1894–1968), який зробив великий внесок у розвиток дизайну. Відкрився Єрмілов Центр у березні 2012 р. при Харківському університеті. У 1990-ті рр. простір належав нічному клубу, потім клуб закрили. Але в середині «нульових» було вирішено знову його задіяти. Ідея такої реновації належала ректорові університету В. Бакірову і Н. Івановій, яка врешті й стала директором центру. Наталія Іванова входила до асоціації випускників університету (громадська організація. – А. Л.), яка підтримувала різні ініціативи (Луговська, 2022: 92).

1990 ті рр., є плідним на появу нових мистецьких об'єднань і нових майданчиків репрезентації. Арттринок щойно лиш зароджувався і галереї, що позиціонували себе як комерційні, насправді були такими тільки частково.

Отже, галереї займалися передусім презентацією, пошуком грантів, а не продажем творів. Перші галереї намагалися розвивати арттринок у Харкові, але система змінювалась і держава більше не замовляла твори. Останні три десятиліття у Харкові були свідками й появи і зникнення виставкових центрів, галерей, галерей-лабораторій, серед яких «НаПротив», «COME IN», Музей харківської фотографії (MOKSOP), «Up/ Down», та ін.

Сталу проектну діяльність у Харкові мають Єрмілов Центр та Муніципальна галерея (Луговська, 2022: 95).

У період з 1990 по 2020 роки станкова графіка в Харкові продовжувала розвиватися та відобра-

жати сучасні тенденції в мистецтві. Багато художників працювали у цьому напрямі, створюючи твори, які привертали увагу своєю оригінальністю та художньою якістю.

Одним з відомих художників, які працювали у напрямі станкової графіки, був Куликов Віталій Миколайович – учень Г. Бондаренко, професор кафедри малюнка та живопису архітектурного факультету Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури. Віталій Куликов у своїй творчості наслідував традиції авангардного мистецтва початку ХХ століття.

Він відомий своїми графічними творами, які були представлені на виставках в Харкові та за його межами.

Ще одним художником, який розвиває станкову графіку в Харкові, є Ільдан Яхін, він створює інноваційні графічні роботи, які відображають його особливе бачення світу.

Також у період з 1990 по 2020 роки станкова графіка в Харкові поєднувалася з іншими мистецькими напрямками. У сучасному Харкові станкова графіка продовжує розвиватися, художники використовують різноманітні техніки та матеріали, щоб створити неповторні графічні композиції.

Віталій Куликов (1935–2015) – відомий український художник, живописець, графік, книжковий дизайнер і плакатист. Народився в 1935 році в Новогеоргіївську, в 1950 році переїхав до Харкова. Навчався в Харківському художньому училищі. У 1967 році закінчив Харківську академію дизайну і мистецтв. Віталій Куликов – спадкоємець традицій авангарду, визнаний майстер графіки і живопису, плакатного мистецтва, професор кафедри «Малюнка і живопису» ХНУБА, лауреат Муніципальної премії (2006).

На творчість художника вплинула система, сформована відомим художником і педагогом – Григорієм Бондаренко (1892–1969). Ця система базується на традиціях кубізму, геометризму, кубофутуризму, а також на конструктивній основі образу. Творчу манеру Куликова мистецтвознавці визначають як «посткубізм».

Все своє життя художник йшов по шляху експерименту. Віталій Миколайович інтерпретував і переломив у своїй творчості традиції авангардного мистецтва 10–20-х років ХХ століття. Філософський погляд в його роботах поєднується з чітким пластичним втіленням.

Про свою роботу художник розповідав так: «Нічого наперед не формулюється. Заздалегідь викладена в словах картина вже є артефактом концептуального мистецтва, навіщо її втілювати? Композиція складається в процесі роботи, оброс-

тає предметами, фігурами, прийомами. Шукаєш для них місце, виправдання. Розуміючи, що в картині, як і в будь-якому іншому творі, не повинно бути нічого зайвого, я дуже вимогливий у відборі предметів і іншого. Кожен з них, окрім функціональності, повинен бути знаком, символом...» (З інтерв'ю Н. Шток.).

Жінка як одна з центральних тем у всій творчості Куликова виступає в різних іпостасях: мати, коханка, жертва, хижачка, інфантильна жінка, жриця кохання... Для вирішення образу жінки Куликов звертається до класичної традиції: грецької міфології, Біблії, переосмислюючи вічні мотиви. У трактуванні образу жінки Куликов пориває з традицією оспівувати красу жіночого тіла. Як сам Куликов писав з цього приводу: «Ще одна наскрізна лінія пов'язана з образом жінки. Але не з традиційним замилюванням жіночим тілом, а скоріше з викриттям цієї тенденції. Звідси деякі деформації і вольності. Десакралізація образу жінки, спрямована зовсім не на дегуманізацію його, як вважають деякі мистецтвознавці, скоріше навпаки, на пошуки нової поетики в уявленнях «вічної теми», для мене ці моделі-дівчата не стільки «смутий об'єкт бажань», скільки вдячний матеріал для формоутворення, особливо перспективний в концепції посткубізму і конструктивізму. Я вибираю жінок: вони з точки зору пластики набагато цікавіше». Куликов також поетизує жінку. У таких метафоричних творах, як «Птах» (1977 р.), птах символізує душу, і виходить діалог жінки зі своєю душею.

У серії «Коханці» Куликов використовує фронтальну чорну площину, яка служить простором для фігур і від якої він вибудовує рельєф. Відбувається розчинення силуетів в просторі, у змістовному плані – взаємопроникнення чоловіка і жінки. Це гра, формальна і любовна. У Куликова є роботи, присвячені таємниці народження. Куликов говорив, що «все – ефемерне, і зникає, як слова. Як видима частина любові. Пікассо казав, що єдиним доказом любові є дитина, а все інше – слова».

У рішенні цієї теми Куликов звертається до християнських сюжетів. У гравюрі «Поверхи» (1980 р.) художник вибудовує цілий ряд з Євангелія:

1. Непорочне зачаття. 2. Народження. 3. Годування дитини. 4. Віфлеємська зірка, яка вказує на народження Христа. У композиції «Персонажі» Куликов зобразив народження свого сина. Літери означають: V – Віталій Куликов, I – його дружина Ірина і B – майбутній син Борис. Жінка не тільки народжує дітей, а й сама одного разу була створена. У наступній гравюрі Куликов зображує міф

про створення Єви з ребра Адама. Робота «Дотик» явно двозначна: з одного боку, бог творить жінку, а з іншого, подібно Зевсу, сам спокушений своїм творінням.

Розглянемо інші античні сюжети. У 1985 р., в рік бика, Куликов зробив новорічну листівку під назвою «Пастораль». Для підкреслення настрою Куликов відмовився від різкого контрасту чорного і білого. Замість чорного кольору Куликов використав фіолетовий колір. Маленький бичок стоїть на стегні жінки, загіпнотизований її грою на флейті.

В кінці 1990-х – початку 2000-х рр. Куликов переходить до так званої «цифрового друку»: він вручну робить малюнки тушшю або гуашшю, сканує їх і роздруковує на чорно-білому принтері. Куликов вважав, що цифровий друк по суті – та ж тиражна техніка. Він продовжував мислити пластичною мовою, виробленим під час роботи з літографією – тиражовані малюнки виконані без штрихів і півтонів. Куликов повторює деякі ранні композиції цифрового друку, трохи їх видозмінюючи. Наприклад, «Єву», «Коханці № 2», «Птахи», «Дотик» (під новою назвою «Створення»). Також він на замовлення робить тушшю ілюстрації до творів Сенеки в 2000 р. В цей час він продовжує створювати малюнки на міфологічні сюжети: роботи «Діана» (1999 р.) і «Дружина Потифара» (2000 р.).

Таким чином, Куликов протягом усього свого творчого шляху вів діалог з античною та християнською традицією. Оригінальна експозиція виставки «27x27» В. Куликова згрупована з робіт вже знайомої жіночої теми – «Куликовського» ню в малюнках і живопису.

В. Куликов працював у власному стилі, який вислизає від чіткого термінологічного визначення і реалізується в своєму авторському кубічному просторі. Його геометрія звернена до глядача, зачіпає проблеми сучасності, концептуальна; змушує задуматися.

Чіткі, навіть грубі, гіпертрофовані лінії складаються в глибоке розуміння жіночого, передачу емоційного стану, іронію над зрозумілим. І весь чималий досвід (воєнне дитинство, робота в стилі в радянський період, життєвий і творчий нонконформізм), неординарно осмислений, звернений до нас прямими рисами спотвореного простору.

Більш того, як учень відомого графіка професора Григорія Бондаренка, Віталій Куликов став художником, який зберіг авангардну традицію і доніс до наших днів.

Важливо також, що як старший колега він вплинув на тодішніх молодих художників, які входили

в легендарну групу «Літера А». Він розвинув в них аналітизм, почуття форми і трохи гротескну іронічну манеру сприйняття дійсності, розкрила ті таємниці авангарду, які в кінці 1980-х – початку 1990-х були маловідомі і перебували майже під забороною.

За 40 років викладацької діяльності Куликов став наставником для багатьох студентів, встиг виростити не одне покоління художників і архітекторів.

Відомий художник Яхін Ільдан Ізмаїлович народився 17 липня 1946 року у м. Свердловськ (нині Єкатирибург). Закінчив Харківський художньо-промисловий інститут (Худпром) (нині це академія дизайну та мистецтв) у 1971 році. Його викладачами були художники: В. Ненадо, Є. Надеждін, В. Куликов.

Працює в Харківській державній академії дизайну та мистецтв доцентом кафедри графіки. Також він є головою секції графіки Харківського відділення Национальної спілки художників України.

Художник про себе та свої твори каже, що сенсові основи його творчості – скоріше асоціативні, метафоричні алюзії на життєвий та професійний досвід. Для художника базовим стрижнем творчості є таке поняття, як ГРА. Гра з понятійними сенсами, що мають чітку вербальну інтерпретацію, а також гра з тим, що часто не має прямого перекладу на вербальну мову, те, з чого, власне, складається образотворче мистецтво, тобто фізичне, матеріальне втілення задуму художника (матеріал, інструменти, фарби, форма, композиція, лінія, пляма, фактура, колір тощо).

Яхін Ільдан Ізмаїлович – учасник всеукраїнських, міжнародних та закордонних виставок з 1975 року. Багато і плідно працює в галузі станкової графіки, оформлення книг.

Автор створив велику серію ілюстрацій до книг авторів світової літератури: В. Шекспіра, М. Сервантеса, Т. Манна, Г. Сенкевича, М. Ріда, Ф. Кафки, Д. Дюрренматта, У. Еко, Ф. Іскандера і багатьох інших (робота з видавництвом «Фоліо»). Оформив книги відомих українських авторів – О. Забужко, І. Андрусяка (ілюстрація виконана в техніці двоколірного офорта).

Його книжкові мініатюри відрізняються ніжністю виконання і естетичним смаком. Символи, закладені в його роботах, можна намагатися логічно розшифрувати.

Ільдан Ізмаїлович має персональні виставки: 1997 – Галерея «Маестро», Харків; 2002, 2004, 2010 – виставка графіки, Харківська муніципальна галерея, 2008 – виставка графіки, Гале-

рея «АВЕК», Харків; 2005, 2008, 2012 – Галерея «Академія», Харків; 2011, 2013 – виставка офортів та графіки Галерея «АС», Харків; 2006, 2016 – виставка графіки, Харківський художній музей, 2013 – «Ігри напередодні», Харків; 2015 – «Робота на полотні», Харків.

Має нагороди: 1978 – заохочувальний диплом Республіканського конкурсу на кращу книгу, 1986 – заохочувальний диплом Республіканської виставки плаката, 2007 – лауреат премії «Народне визнання» в номінації «Образотворче мистецтво», Харків.

Роботи автора знаходяться в зібраннях Музею сучасного мистецтва України (Київ), колекції Нортон Доджа (Бостон, США), в TALLER GALLERY FORT and ADOGI (Іспанія), Музеї плакату у Варшаві, Калінінградському обласному музеї, художніх музеях і галереях Харкова, а також в приватних колекціях України, Німеччині, США.

У Харкові живе відомий художник та діяч культури Павло Маков.

Він художник – графік, член Королівського товариства живописців та графіків Великобританії, член Спільноти художників України, член – кореспондент Академії мистецтв України.

Павло Маков, один із найуспішніших і найвпливовіших митців України, працює в техніці графіки та офорту. Ця техніка відома з XVI ст. Вона є станковою графікою глибокого друку. Найчастіше до створення друкованих форм використовуються дошки (офорт відносять до різновидів гравюру на металі).

Майбутній митець народився у родині медиків. З ранніх років Павло цікавився образотворчим мистецтвом. Його батьки були раді, що хлопчик сидить за малюванням, а не хуліганить у дворі. З другого класу Паша захопився створенням корабликів із дерева. До такого хобі його привів інтерес до морських подорожей. Але невдовзі хлопчику знадобилися спеціальні інструменти створення складних моделей. Одержати їх не вдалося. Вирішенням проблеми стало малювання. Намалювати мрію фінансово легше, ніж вирізати її із дерева. Після школи Павло Маков вирішив вступити до художнього училища. Батьки негативно поставилися до вибору сина, але він не змінив свого рішення.

Щоб досягнути образотворче мистецтво, Павло Маков інвестував багато часу та коштів у свою освіту. Він закінчив Кримське художнє училище, Академію мистецтв (Санкт-Петербург) та Харківський художньо-промисловий інститут.

Якийсь час художник працював вантажником у Сімферополі.

1988-го року Павло Маков отримав свою першу нагороду. Нею стала заохочувальна премія на виставці-конкурсі пам'яті Володимира Ненадо. Подія проходила у Харкові. З того часу значно поповнилася низка заслуг видатного художника.

На рахунку Макова понад 100 виставок за кордоном та 30 персональних експозицій. Роботи Павла Макова знаходяться у Музеї Вікторії та Альберта (Лондон), Метрополітен-музеї (Нью-Йорк), Національній Галереї (Вашингтон), Національній галереї Угорщини (Будапешт), Національному художньому музеї України (Київ), Державній Третяковській галереї, а також у багатьох інших музеях світу та в приватних колекціях. Картини Павла Макова продаються на багатьох світових аукціонах. Знаменитий художник часто дає майстер-класи, переважно у Києві.

Відомий художник Гамлет Зіньківський – автор стріт-арт-робіт на вулицях та будинках Харкова. Учасник українських та міжнародних художніх виставок та арт-резиденції в Австрії. Ім'я Гамлета Зіньковського регулярно входить до коротких списків престижних українських та зарубіжних арт-премій, серед яких PinchukArtPrize. У 2013 році його проекти «Наодинці з собою», присвячений Марку Аврелію, темі відносин людини з самим собою та «Книга людей» увійшли в експозицію українського павільйону на 55-й Венеціанській бієнале. Обидва проекти – малюнки кульковою ручкою.

Закінчив Харківське художнє училище. Навчався у Харківській державній академії дизайну та мистецтв, з якої його відраховано у 2009 році.

Ще кілька років тому його твори знищували працівники міських комунальних служб. Сьогодні існують інтерактивні карти з позначенням розташування кожної із робіт, які стали невід'ємною частиною сучасного Харкова. «Життя – це анекдот. Іноді смішний, іноді – ні», «Це черговий портал кудись», «Самокат – не засіб переміщення, а риса характеру», «Кожному потрібні свої сходи вгору», – рисою малюнків Гамлета є наявність авторських текстів, а також графічність виконання.

Його творчість не обмежується стріт – артом. Одна з останніх виставок у Муніципальній галереї «Полароїди. Щоденники» є 365 малюнками тушшю формату полароїдних фотографій. Один малюнок – один день 2015 року. Художник щодня робив знімки на телефоні, а потім переносив їх на папір. Як і в стріт-арті, кожна робота має підпис, який відобразить події прожитого дня.

Інший проект «Архітектура» є серією мальованих полотен, об'єднаних темою промислової

харківської архітектури. Зображуючи ангари, склади, заводи художник начебто підкреслює, що архітектура – це відбиток людської діяльності, своєрідний зліпок життя, що створює культурний ландшафт міста. Фотографії, зроблені під час подорожі Україною, лягли в основу виставки «закрито на зиму». Гамлет Зіньковський також виступив автором ілюстрацій до книги Сергія Жадана «Месопотамія».

Висновки. Виявлено, що індивідуальне відношення художників до світу поєднує в собі соціальний та індивідуальний аспекти, таким чином відображує засіб, за допомогою якого передає реальність мистецтво різних епох. Своєрідність точки зору відрізняє твори митців однієї епохи, на пряму, течії та виявляє мовну варіативність авторських засобів відображення однієї тієї ж дійсності.

Встановлено, що характер відображення знання про оточуючий світ обумовлений особливостями соціуму та культури в яких він живе і творить, а не тільки особистим досвідом та світосприйняттям художника – графіка. За результатами дослідження визначено, що постмодернове українське мистецтво у своєму генезисі формувалося з врахуванням впливів різних культур, тради-

ції яких органічно впліталися у стилістику творів ремісників, згодом професійних художників, це антична, візантійська, римська, народів Західної Європи та ін.

Проаналізовано художню та виставкову діяльність представників постмодернового мистецтва м. Харкова, висвітлено основні риси їх творчості. Визначено, що перший на сьогодні у місті центр сучасного мистецтва – Єрмілов Центр. Він є найбільшою артінституцією в Харкові, котра працює з сучасним мистецтвом.

Доведено, що у мистецькому середовищі Харкова альтернативне «офіційному» мистецтву «неофіційне» мистецтво у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., представляли й представляють сьогодні художники – нео – авангардисти: Г. Зіньковський, І. Світличний (молоді митці); П. Маков, Б. Михайлов, В. Старіков, В. Куликов, І. Яхін та інші.

Підтверджено, що авторська картина світу, втілена митцем у художньому творі, синтезує в собі всі знання митця про дійсність, виявляючи в індивідуальному загальне уявлення про світ. Подальшого дослідження потребує аналізування виставкової діяльності та досягнень художників – графіків в різних регіонах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрякова В., Осадча А., Пільгук О. Інновації та технології в сучасному мистецтві. Київський національний університет технологій та дизайну, 2017. С. 193.
2. Луговська А. Артінституції Харкова періоду 1990–2020-х років. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Вісник ХДАДМ, образотворче мистецтво № 1, 2022, с. 88–92, 95.
3. Усенко Н. О. Художнє життя Харкова другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Міністерство освіти і науки України. Харківська державна академія дизайну та мистецтв, спеціальність 17.00.05 – Образотворче мистецтво. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Харків – 2015. С. 13, 14.
4. Титар О. В. Українські національно-культурні ідентичності слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір. Міністерство освіти і науки України. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. 09.00.04 – Філософська антропологія, філософія культури. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук, Харків – 2016, С. 102.

REFERENCES

1. Bystriakova V., Osadcha A., Pilhuk O. (2017) Innovatsii ta tekhnolohii v suchasnomu mystetstvi. [Innovations and technologies are in a modern art]. Kyivskiy natsionalnyi universytet tekhnolohii ta dyzainu, s. 190–192 [in Ukrainian].
2. Luhovska A. (2022) Artinstytutsii Kharkova periodu 1990–2020-kh rokiv. [Kharkiv art institutions of the 1990s–2020s]. Natsionalna akademiia obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury. Visnyk KhDADM, obrazotvorche mystetstvo № 1, s. 88–92, 95 [in Ukrainian].
3. Usenko N. O. (2015) Khudozhnie zhyttia Kharkova druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia. [Artistic life of Kharkiv in the second half of the 20th – beginning of the 21st century]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kharkivska derzhavna akademiia dyzainu ta mystetstv, spetsialnist 17.00.05 – Obrazotvorche mystetstvo. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata mystetstvoznnavstva, Kharkiv – S. 13, 14 [in Ukrainian].
4. Tytar O. V. (2016) Ukrainski natsionalno-kulturni identychnosti slobozhanshchyny u konteksti hlobalizatsii: filosofsko-antropolohichni vymiry. [Ukrainian national and cultural identities of freedmen in the context of globalization: philosophical and anthropological dimension]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina. 09.00.04 – Filosofska antropolohiia, filosofiiia kultury. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk, Kharkiv – S. 102 [in Ukrainian].